

7. RZECZNICY PRAW

Nie ten rząd jest najlepszy, który najlepiej stoi na straży życia i własności, ale ten, który najskuteczniej broni społeczeństwa.

Mark Twain, właśc. Samuel Langhorne Clemens (1835–1910),
pisarz amerykański

➤ Jak ważny jest urząd, który stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela?

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Urząd Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO) powstał w Polsce w 1987 r., aby czuwać nad **przestrzeganiem przez organy publiczne prawa w zakresie wolności i praw człowieka** oraz nad zgodnością przepisów z tymi uprawnieniami. RPO powoływany jest przez Sejm za zgodą Senatu, a jego kadencja trwa pięć lat.

Kolejno urząd Rzecznika Praw Obywatelskich sprawowali:

- prof. Ewa Łętowska
- prof. Tadeusz Zieliński
- prof. Adam Zieliński
- prof. Andrzej Zoll
- dr Janusz Kochanowski
- prof. Irena Lipowicz.

Obecnie funkcję tę pełni dr hab. Adam Bodnar.

▲ Profesorka Ewa Łętowska – sędzia Trybunału Konstytucyjnego (2002–2011), pierwsza Rzecznik Praw Obywatelskich w Polsce (1988–1992).

Rzecznik zajmuje się **konfliktami obywateli z władzą publiczną** oraz **zgodnością przepisów z prawami i wolnościami człowieka** zagwarantowanymi w konstytucji. Dlatego Rzecznik ma prawo zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie takiej zgodności. Może również wnieść kasację (patrz lekcja „Idziemy do sądu”) na korzyść jednej ze stron, jeśli uzna, że sąd, wydając wyrok, naruszył prawo. Natomiast nie zajmuje się sporami pomiędzy obywatelami.

O pomoc do Rzecznika Praw Obywatelskich może się zwrócić **obywatel polski, cudzoziemiec**, który znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, oraz **osoba prawna**, a nawet jednostka organizacyjna niemająca tej osobowości, jeśli tylko w myśl przepisów może być podmiotem praw i obowiązków, a także **organizacja społeczna i organ samorządu terytorialnego**. Innymi słowy – praktycznie każdy może poprosić o pomoc.

Skarg do Rzecznika wpływa wiele, w 2018 roku było ich ponad 57 tysięcy. Rzecznik może podjąć czynności także

z własnej inicjatywy, m.in. wskutek informacji zamieszczonej w środkach masowego przekazu oraz na wniosek Rzecznika Praw Dziecka. Decyzja, co Rzecznik zrobi ze skargą, którą otrzyma, należy w całości do niego. Może on ją podjąć, ale może także postąpić w następujący sposób:

- poinformować skarżącego o przysługujących mu prawach i sposobach ich realizacji;
- przekazać sprawę do rozpatrzenia innemu organowi;
- nie podjąć sprawy, gdy stwierdzi, że nie doszło do naruszenia praw i wolności.

W przypadku, kiedy Rzecznik Praw Obywatelskich **podejmie sprawę**, to w pierwszej kolejności:

- **sprawdza fakty** powołane przez skarżącego; może w tym celu zażądać akt sprawy lub informacji od każdej instytucji;
- po zbadaniu sprawy i stwierdzeniu, że prawa i wolności człowieka zostały naruszone, **kieruje wystąpienie** do właściwego organu, organizacji lub instytucji, w których takie naruszenie nastąpiło, lub do organu nadrzędnego, wnioskując jednocześnie o usunięcie naruszenia;
- może również **wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego** o zbadanie zgodności ustawy z konstytucją i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi albo o zbadanie zgodności przepisów aktów niższego rzędu z aktami wyższego rzędu; z analogicznym wnioskiem co do zgodności aktu prawa miejscowego z aktami wyższego rzędu może wystąpić do wojewódzkiego sądu administracyjnego;
- inna możliwość to wystąpienie do właściwych organów z wnioskiem o podjęcie inicjatywy ustawodawczej albo zmianę aktu prawnego niższego rzędu;
- ma prawo wniesienia kasacji w sprawie karnej do Sądu Najwyższego;
- może też zażądać wszczęcia postępowania w sprawie cywilnej, a także wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu cywilnym, jak również składać skargi kasacyjne w tym postępowaniu do Sądu Najwyższego;
- co ważne, może żądać **wszczęcia postępowania administracyjnego**, brać udział w postępowaniu administracyjnym na prawach przysługujących prokuratorowi oraz wnieść skargę do sądu administracyjnego na akty i czynności organu administracji publicznej oraz wnieść skargę kasacyjną do Naczelnego Sądu Administracyjnego;
- kolejną możliwością jest zażądanie wszczęcia przez prokuratora lub policję postępowania przygotowawczego w sprawie karnej o przestępstwo ścigane z urzędu; może też wystąpić z wnioskiem o ukaranie za wykroczenie, a także uchylenie przez sąd prawomocnego orzeczenia w sprawie o wykroczenie,
- ma prawo także wystąpienia do sądu o stwierdzenie nieważności orzeczeń wydanych w sprawach osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego państwa polskiego.

Rzecznik Praw Obywatelskich zatem **sam nie rozwiązuje problemu**, lecz działa we współpracy z innymi instytucjami. Najczęściej są to sądy, które potem w postępowaniu decydują, czy wniosek rzecznika należy uwzględnić. A często są to również urzędy. W tym przypadku rzecznik może zwrócić się do nich z prośbą o podjęcie sprawy lub do nich zaapelować. Co się jednak stanie, jeśli taka instytucja nie zareaguje na jego prośbę? W praktyce nic – rzecznik może jedynie poinformować o danym przypadku Sejm oraz zawiadomić instytucję nadrzędną. Przez wiele lat ze względu na znaczenie urzędu oraz prestiż osób sprawujących tę funkcję, żaden urząd nie ośmielał się zignorować interwencji Rzecznika Praw Obywatelskich.

Rzecznik w swoich działaniach **nie jest związany terminami** wynikającymi z kodeksu postępowania administracyjnego, czyli rozpatrzy skargę w czasie, który jest mu na to potrzebny. Na odmowę podjęcia przez niego czynności nie przysługuje żaden środek odwoławczy.

Do Rzecznika Praw Obywatelskich zwróciła się pani Jolanta, która jest osobą niewidomą. Poinformowano ją, że w jednej z placówek medycznych może odebrać protezę oka. Jednak na wiadomość, że zamierza przyjść ze swoim psem przewodnikiem, przychodnia okulistyczna odwołała jej wizytę. Rzecznik w imieniu pani Jolanty zaskarżył do sądu postępowanie przychodni oraz lekarza okulisty. Wskazał na dyskryminację pani Jolanty z uwagi na jej niepełną sprawność oraz na nieuzasadnione ograniczenie jej dostępu do świadczeń zdrowotnych, w tym przypadku – odmowę wykonania protezy. Sądy obu instancji zgodziły się ze stanowiskiem rzecznika i stwierdziły, że doszło w tej sprawie do naruszenia praw pacjenta. Pani Jolanta otrzymała od lekarza, który odmówił wykonania usługi, zadośćuczynienie pieniężne.

▲ Pies przewodnik służy osobie niewidomej dużą pomocą, a niejednokrotnie staje się jej wiernym i oddanym przyjacielem.

Źródło: Informacja o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela w 2017 r. oraz o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich [online], s. 71–72, 05.06.2018 [dostęp: 20.01.2020], <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/informacja-o-stanie-przestrzegania-wolnosc-i-praw-czlowieka-i-obywatela-w-2017-r>.

Skargę do Rzecznika Praw Obywatelskich **może złożyć każdy**, kto dowie się o naruszeniu przez organy publiczne praw człowieka i obywatela. Można ją więc złożyć nie tylko w swojej sprawie, ale także innej osoby. Nie ma żadnego wzoru wniosku do RPO. Może zostać wniesiony w dowolnej formie – osobiście (w czterech biurach w Gdańsku, Katowicach, Warszawie i Wrocławiu), listem, faksem, e-mailem, a nawet telefonicznie. Ważne, żeby zgłoszenie o naruszeniu praw zawierało następujące informacje:

- określenie wnioskodawcy, czyli imię, nazwisko i adres osoby, która wnosi skargę;
- informację o osobie, której naruszenia praw i wolności dotyczy wniosek;
- przedstawienie sprawy sprzecznej z przysługującymi prawami i wolnościami;
- załączenie dokumentów, jeśli są, które potwierdzają sprawę.

Przeczytaj poniższą historię, a następnie w imieniu Michała H. napisz wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich. Poszukaj na stronie internetowej rzecznika formularza online, za pośrednictwem którego można złożyć skargę.

Michał H. został skazany na 3 lata pozbawienia wolności. Karę miał odbywać w jednym z podwarszawskich więzień. Ponieważ obecnie panuje przepełnienie, został osadzony w celi wieloosobowej. Niestety, wszyscy jej mieszkańcy byli nałogowymi palaczami. Nic nie pomogły prośby Michała, by przestali palić. Dyrekcja więzienia również nie zareagowała.

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Rzecznik Praw Obywatelskich chroni prawa wszystkich obywateli, także dzieci. Jednak od 2000 r. istnieje również inny urząd, stworzony specjalnie do ochrony praw najmłodszych. Jest nim Rzecznik Praw Dziecka. Kompetencje RPD w zakresie ochrony praw dziecka są zbliżone do kompetencji Rzecznika Praw Obywatelskich, choć nieco węższe.

Rzecznik przyjmuje **skargi na naruszenia praw dzieci**. Złożyć je może każdy: dorośli oraz dzieci, niezależnie od ich wieku. RPD może podjąć działania na skutek złożonej skargi, ale także samodzielnie, jeśli dowie się o problemie z innych źródeł. Jeśli Rzecznik zdecyduje zająć się sprawą, to może:

- zbadać sprawę samodzielnie na miejscu w dowolnym urzędzie, szkole czy innej placówce, w tym żądać od urzędów czy organizacji udzielenia mu wszelkich informacji, w tym także udostępnienia mu akt i dokumentów, o które poprosi;
- zgłosić swój udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, jeśli sprawa dotyczy praw dziecka, o ile postępowanie to zainicjował Rzecznik Praw Obywatelskich lub sam obywatel w ramach skargi konstytucyjnej;
- wnieść kasację do Sądu Najwyższego lub Naczelnego Sądu Administracyjnego;
- zażądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych oraz w sprawach, jak również wziąć udział w toczącym się już postępowaniu;
- zażądać wszczęcia przez prokuratora lub policję postępowania przygotowawczego w sprawie karnej o przestępstwo ścigane z urzędu; może też wystąpić z wnioskiem o ukaranie za wykroczenie, a także uchylenie przez sąd prawomocnego orzeczenia w sprawie o wykroczenie;
- zwrócić się o wszczęcie postępowania administracyjnego, wnosić skargi do sądu administracyjnego, a także uczestniczyć w tych postępowaniach;
- zwrócić się do wszystkich organów organizacji lub instytucji o podjęcie działań na rzecz dziecka.

Podobnie, jak Rzecznik Praw Obywatelskich, także Rzecznik Praw Dziecka **nie może żadnego urzędu zmusić do współpracy**. Może jedynie apelować.

Ważnym ograniczeniem w działaniach Rzecznika Praw Dziecka jest zakres tematyczny, może on bowiem podejmować tylko **działania dotyczące ochrony praw dziecka**, w tym prawa do życia, ochrony zdrowia, nauki, wychowania w rodzinie oraz godziwych warunków socjalnych. Powinien także działać w celu **ochrony dzieci przed przemocą**, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem.

INNI RZECZNICY

Dzięki działaniom i autorytetowi kolejnych Rzeczników Praw Obywatelskich słowo „rzecznik” w Polsce stało się synonimem obrońcy praw. Stąd ostatnio coraz częściej powoływani są różni inni rzecznicy, działający w wąskich tematach. Najczęściej ich rolą jest głównie

▲ Wśród wielu ważnych działań, jakie podejmuje Rzecznik Praw Dziecka, znaczące miejsce zajmują kampanie społeczne na rzecz praw dzieci w Polsce. Przyjrzyj się plakatowi i wyjaśnij, co było celem akcji.

udzielanie wsparcia oraz nieodpłatnego doradztwa obywatelom. Inni rzecznicy, których można wymienić, to:

- **Rzecznik Praw Pacjenta** – stoi na straży praw pacjentów i gwarancji praw obywateli do właściwej opieki zdrowotnej, powołuje go premier. Urząd ten istnieje od 2009 roku. Do rzecznika można się zwrócić ze skargą, dzwoniąc na infolinię pod numer 800 190 590, pisząc list lub wysyłając e-mail, można go też odwiedzić osobiście w biurze w Warszawie (więcej na stronie internetowej: www.rpp.gov.pl);
- **powiatowi rzecznicy konsumentów** – do ich kompetencji należy ochrona praw i interesów konsumentów, w tym udzielanie bezpłatnych porad i informacji prawnej (w 2017 roku udzielono ponad 447 tysięcy porad). Są powołani w powiecie przez starostę lub, w przypadku miast na prawach powiatu, przez prezydenta miasta, i są nim bezpośrednio podporządkowani;
- **Rzecznik Finansowy** – chroni interesy klientów firm ubezpieczeniowych lub funduszy emerytalnych. To stosunkowo nowy urząd, bo działa od 2015 roku (wcześniej nosił nazwę rzecznika ubezpieczonych). Udziela on osobom zainteresowanym bezpłatnych porad (można dzwonić na infolinię lub przysyłać zapytania drogą mailową lub zamieszczać je na profilu na Facebooku), a także wspiera w sporach z firmami ubezpieczeniowymi (więcej na stronie internetowej: www.fr.gov.pl);
- **rzecznicy praw ucznia** – tę specjalną funkcję pełnią w szkole wybrani nauczyciele, to do nich można się zwrócić ze wszystkimi skargami, zażaleniami i problemami związanymi z przestrzeganiem praw ucznia. Nie ma w polskim prawie dokładnych wytycznych dotyczących pracy szkolnego rzecznika i jego uprawnień. Każda szkoła sama ustala jego zakres kompetencji i działania oraz sposób jego wyboru, a także opracowuje regulamin. Kuratorzy oświaty mogą powołać również rzecznika praw uczniów w swoim województwie.

▲ Rzecznik Finansowy inicjuje i wspiera różne działania edukacyjne. Informuje m.in., jak można się ustrzec przed otwieraniem niebezpiecznych załączników do maili, aby nie stracić swoich danych.

Dziecko ma prawo być sobą. Ma prawo do popełniania błędów. Ma prawo do posiadania własnego zdania. Ma prawo do szacunku. Nie ma dzieci – są ludzie.

Janusz Korczak, właśc. Henryk Goldszmit (1878 lub 1879–1942), pisarz, pedagog, działacz społeczny, lekarz

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH – (ang. ombudsperson ze szwedz. ombud przedstawiciel prawny) – organ powoływany do ochrony wolności i praw obywateli. Rzecznik działa w odpowiedzi na wnioski obywateli lub z własnej inicjatywy. Nie może on samodzielnie zmieniać decyzji innych władz, ma jednak prawo występować do różnych organów państwa (np. do Trybunału Konstytucyjnego), domagając się skutecznego lub ponownego rozpatrzenia sprawy.

RZECZNIK PRAW DZIECKA – niezależny organ państwowy powoływany przez Sejm, stojący na straży praw dziecka. Rzecznik podejmuje działania zmierzające do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem.

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY – sąd powołany do badania zgodności ustaw z Konstytucją RP oraz

umowami międzynarodowymi, a aktów prawnych niższej rangi (np. rozporządzeń) z ustawami. W Konstytucji RP została zapisana zasada ostateczności orzeczeń Trybunału – oznacza to, że od jego orzeczeń nie ma odwołania. Trybunał swoim wyrokiem ma moc uchylenia przepisów uznanych przez niego za niezgodne z Konstytucją.

ORGAN POMOCY PRAWNEJ – organy specjalnie powołane i odpowiednio zorganizowane w celu świadczenia pomocy prawnej. Pojęcie pomocy prawnej w wąskim znaczeniu oznacza działalność w zakresie odpowiadającym uprawnieniom adwokata, radcy prawnego, notariusza, rzecznika patentowego, zaś w szerokim znaczeniu – działalność wyspecjalizowanych podmiotów, mającą na celu ochronę praw obywatelskich oraz interesów obywatelskich (Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, powiatowego/miejskiego rzecznika konsumentów).

SPRAWDŹ SIĘ SAM/SAMA!

- ✓ Co powinna zawierać skarga do Rzecznika Praw Obywatelskich? Napisz szkic skargi w prawdziwej lub fikcyjnej sprawie.
- ✓ Jak Rzecznik Praw Obywatelskich może zareagować na skargę obywatela/obywatelki?
- ✓ Odwiedź stronę RPO, wybierz interesującą cię kategorię tematyczną spraw, a następnie sprawdź, jakiego rodzaju informacje i stanowiska są tam zamieszczane.
- ✓ Czym zajmuje się Rzecznik Praw Dziecka? Czym się różnią kompetencje Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka?
- ✓ Czy w waszej szkole istnieje rzecznik praw ucznia i jakie sprawy do niego trafiają? Jeśli nie ma takiej osoby, zaproponujcie ustanowienie tej funkcji oraz opracujcie prawną procedurę jego powołania oraz kompetencje.